

ЖІНОЧА САМОТНІСТЬ В ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-ОНТОЛОГІЧНИЙ ПАРАДИГМІ КОНЦЕПТУ «КОХАННЯ»

WOMEN'S LONELINESS IN THE EXISTENTIAL-ONTOLOGICAL PARADIGM OF THE CONCEPT OF "LOVE"

Супрун В.М.,

orcid.org/0000-0002-5290-3493

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри журналістики

Донецького національного університету імені Василя Стуса

У статті йдеться про екзистенцію жіночого кохання, верифіковану жіночою прозою української діаспори. Розкривається специфіка відображення письменниками стану самотності жінки у філософсько-психологічних вимірах. Детально проаналізовано образний спектр жіночих образів, позначених модусом самотності. Пояснюється різноаспектність репрезентації самотності героїнь та наслідки її наявності в онтологічній орбіті жінки. Фемінна самотність ідентифікується як деструктивний інваріант втраченого кохання, позначений різною мірою драматизму, і стає духовним катарсисом для закоханих.

Ключові слова: самотність, екзистенція, художній вимір, жіночий досвід.

В статье идет речь об экзистенции женской любви, верифицированной женской прозой украинской диаспоры. Раскрывается специфика отражения писателями состояния одиночества женщины в философско-психологических измерениях. Детально проанализирован образный спектр женских образов, обозначенных модусом одиночества. Объясняется разноаспектность репрезентации одиночества героинь и последствия ее наличия в онтологической орбите женщины. Феминное одиночество идентифицируется как деструктивный инвариант потерянной любви, обозначенный в разной степени драматизмом, и является духовным катарсисом для влюбленных.

Ключевые слова: одиночество, экзистенция, художественное измерение, женский опыт.

The article deals with the existence of women's love, verified by women's prose of the Ukrainian diaspora. The specifics of the reflection by writers of the state of loneliness of women in philosophical and psychological dimensions are revealed. A detailed analysis of the figurative spectrum of female images, denoted by the mode of loneliness. It explains the heterogeneity of the representation of heroines' loneliness and the consequences of her presence in the ontological orbit of a woman. Feminine loneliness is identified as a destructive invariant of lost love, marked in varying degrees of drama and becoming a spiritual catharsis for lovers.

Key words: loneliness, existence, artistic dimension, female experience.

Постановка проблеми. Художні виміри жіночого досвіду любові індукують образне розширення смислового поля концепту «кохання» екзистенційно-онтологічним інваріантом того виду кохання, яке виникає внаслідок відсутності емоційного відгуку на почуттєві вібрації та приводить до внутрішньої екзистенції самотності, що у філософії розглядається як «особлива форма страждання» [7, с. 337]. Онтологічний статус самотності, частково досліджуваний науковцями Ю. Ємець-Доброносовою, Н. Арутюновою, Г. Семенюком, А. Бабушкіною, В. Погребенником, Л. Безсоною, В. Масловою, В. Карасиком, В. Іващенко, С. Дроздовою й ін., реалізується в контексті концептуального поля любові як іманентний модус трансцендентного поєднання екзистенційних «самостей» (Карл Густав Юнг) у монолітну структуру концепту «кохання». Глибинне осмислення самотності в семантичній парадигмі концепту повною мірою можливе

лише в момент виходу із силового поля любові через суб'єктивні детермінанти її втрати чи об'єктивні чинники нездійсненності. Тому самотність не лише стає «екзистенціалом людського буття, у межах якого відбувається зовнішнє або внутрішнє відособлення людей» [9, с. 145], але й верифікує силу почуття закоханої людини, адже дає можливість залишитися в стані екстатичного гомеостазу навіть за межами фізіологічної присутності об'єкта любові, пролонгуючи в часі хвилини осяжності любові.

Постановка завдання. Мета статті – на матеріалі фемінної прози української діаспори дослідити феномен жіночої самотності в екзистенційно-онтологічних вимірах концепту «кохання».

Виклад основного матеріалу. Героїня повісті «Те, що роз'єднує» Ярослави Острук Клементина, молодою втративши чоловіка, замикається у внутрішньому мікрокосмі, ізольовує й герметизує почуттєву сферу, пов'язану з

коханим, навіть попри прижиттєве ідеологічне розходження з ним. Треба уточнити: перед читачем розгортається не той тип відчуження героїні від світу, коли втрачається зв'язок з оточенням і реальністю. Навпаки, складається враження, ніби її самотність добре осмислена: у такий спосіб Клементина намагається уберегти образ коханого лише для власної внутрішньої комунікації з ним. Цим мисткиня досягає кількох цілей: 1) міфологізує концепт «кохання», який переростає межі буття, об'єктивної реальності в духовне безсмертя; 2) емоційно впливає на читача не завдяки експресивно-надривним інтонаціям болю за втратою, а через глибинну внутрішньошляхетної печалі, виявленої от хоч би у звертанні до Бога й небажанні довгий час усвідомлювати смерть коханого: *«Згадувала Юля у щоденних молитвах. Зрозуміла, що відійшов у засвіти»* [6, с. 210]; 3) виявляє безмежну вірність люблячого жіночого серця; 4) через спогади зближує у свідомості героїні часопросторові пласти минулого й сучасного, трансформуючись у діалогічне гегелівське «тут-буття»: *«А тоді, наче живий, в уяві стояв Юліан, здавалось, заговорить до неї»* [6, с. 218]; 5) віталізує смерть як метафізичний рівень іншого, вічного співжиття (подібне бачимо в «Тінях забутих предків» Михайла Коцюбинського на прикладах образів Івана й Марічки): *«Юліан був вже тільки духом, за якого душу треба було їй молитись»* [6, с. 210], з можливістю повсякчасної комунікації з коханим.

Почуття самотності героїні автор посилює епітетами (*«замороженого болю»* [6, с. 204], *«холодно дивилась»* [6, с. 220]), що передають семантику внутрішнього драматизму, «онтологічної безпритульності» (Мартін Гайдеггер). Самотність Клементини – це свого роду акт добровільного зречення заради вічності кохання до чоловіка. Вона навіть не намагається шукати спілкування з іншими людьми: шовіністичне польське виховання не дозволяє зближуватись з українцями, але й навіть серед своїх героїня намагається мінімізувати оточення, особливо чоловіче. Тут спрацьовує ефект так званого «живого дзеркала» (Світлана Корчагіна), коли героїня підсвідомо приміряє образ покійного чоловіка на інших і не знаходить відповідних рис. Образ коханого стає ідеальним і єдиним для неї. Саме тому Клементина, добре усвідомлюючи приречення самої себе на самотність (*«Вона одне зрозуміла, що <...> залишиться самотною в цьому домі»* [6, с. 220]), відмовляє в коханні лікареві Ксаверину Войницькому, який запропонував жінці руку й серце. Квінтесенцією формули любові героїні стають сповнені афорис-

тичної мудрості філософеми: *«Дорогий докторе, людина може любити тільки один раз в життю»* [6, с. 220] (вчуваються сосюрівські мотиви поезії «Так ніхто не кохав»). Метафоричної глибини висловленому героїнею додає алегорія із сумною іронічною тональністю: *«Тільки рукавички змінюємо кожного сезону <...>»* [6, с. 220]. Свідомісна аскеза стає безальтернативним варіантом іншого кохання в ціннісній матриці героїні, для якої, підхопивши мотив лебединої вірності в любові, пізніше Ліна Костенко віднайде метафору самозречення «серце навіки стерпне» («І знову пролог»), що філігранно продовжить дискурс жіночої самотності вже в поетичних осягах.

Якщо в попередньому творі жіноча самотність виникає як наслідок фатальної (але природної) невідворотності втрати чоловіка, то в оповіданні «Образ над прірвою» (зб. «Помилка доктора Варецького») Марії Струтинської самотність головної героїні Мурки інспірована екзистенційним екстремумом війни, який навіки розлучає дівчину з її коханням. Незахищеність людського існування знаходить вираження у відсутності будь-яких спромог уберегти кохання від зовнішніх обставин, що врешті призводить до його втрати й вимушеної самотності.

Епіцентром вияву самотності у творі є доля жінки Мурки, любов якої проходить через екзистенційне горнило соціальних катаклізмів, внутрішніх конфліктів і безнадій. Письменник репрезентує свою героїню на тому життєвому етапі, коли самотність самоусвідомлюється нею вже як спосіб і норма буття. Для посилення відчуття самотності героїні автор вдається до принципу контрастного зіставлення теперішнього й минулого, молодості та зрілості, мрії і дійсності: літня жінка спостерігає за юною закоханою парою, що індукує спогади про власну нездійсненну любов. Концепт «любов / кохання» у семантичному аранжуванні самотності письменник реалізує саме через ауторефлексію, яка у свідомості Мурки інспірує ще одне протиставлення прекрасного й драматичного. Остання опозиція викликає почуття туги й втечі «з неї в інший вимір буття» [10, с. 261], адже «туга жінки є переживанням нереалізованості та самотності у родових межах» [10, с. 261]: *«<...> і вона падала на подушку і плакала, від кохання і від туги»* [8, с. 98].

Саме спогади дають читачеві розуміння глибинної онтології самотності жінки й екзистенційної приреченості її любові: *«Отак відходить усе, як відійшло те кохання, світ загородить фронт двох ворожих армій, і не буде чого чекати, чого сподіватись»* [8, с. 98]. Проте самотність геро-

їні – це не її власний вибір, а наслідок соціального катастрофізму, втручання фатуму в особистісну сферу людини.

Цікавими є міркування Лесі Левченко, яка зауважує: «Жіноча самотність складна, а інколи й трагедійна» [4, с. 11]. Ця думка цілком підтверджується художніми верифікаціями письменника в різноаспектності репрезентації самотності героїні та її наслідків. Зокрема, стан самотності жінки у творі має полівалентні прояви і смисли, а саме: 1) позбавляє героїню іманентних проявів молодого дівчини у відчутті себе нареченою, впластичнених міркуванням коханого про радісне подружнє життя: «*Це щасливе, розумне дівча, і щасливий буде той, кого вона вибере*» [8, с. 98]; 2) аксіологічно маркує концепт «любов / кохання» як найвищу цінність, яку треба відстоювати («*Ми не боролися за наше кохання, ми часто не вміли навіть його виявити*» [8, с. 80]), доглибне розуміння чого приходить тільки після пережитих утрат; 3) виявляє трансформаційну еволюцію сприйняття любові як явища абсолютно унікального й неповторного (перше захоплення переростає в одвічну тугу за коханим); 4) дає усвідомлення особистісної драми, виявленої психоемоційним станом безсоння («*<...> Але раптом, серед ночі вона прокидалася й сідала на постелі <...>*» [8, с. 99]) як гендерного прояву надмірної чуттєвості; 5) вимальовує ілюзію бажаної комунікації з фантомним образом коханого («*<...> Вона бачила його так чітко, він стояв поруч і всміхався своєю лагідною усмішкою <...>*» [8, с. 99]); 6) оприявнює тягар невисловлених почуттів, репрезентованих мінорною риторичною конструкцією («*Чи хоч зможе вона коли-небудь сказати йому, як дуже, як безмежно його кохає?*» [8, с. 99]).

Самотність героїні стає каталізатором компенсаторних чинників її усунення, що виявляється в намаганні жінки замінити якісний рівень почуття любові кількісно-прагматичними зв'язками: «*Її кохали і вона закохувалась, вона була одружена і, інколи, наче б, щаслива*» [8, с. 100]. Проте істинність стосунків з іншими письменник у виразно конотативною вставною конструкцією «*наче б*», що одразу виявляє дефіцит щастя в її житті й нівелює ціннісний еквівалент будь-яких взаємозв'язків, залишаючи Мурку в стані емоційно-почуттєвої пустки. Стан самотності поглиблюється метафоризованою гіперболою («*Однак назавжди у неї залишилася невиконана прірва <...>*» [8, с. 100]), емоційно символізуючи втрату конкретної людини, скорельованої епітетом «*невиконана*», що сигніфікує неповторність

стосунків, неможливість валідного заповнення екзистенційної порожнечі іншою людиною.

Онтологія самотності Мурки виражена в домінантному екзистенційному полі невисловленості почуттів, що залишає героїню в смисловій сфері афективного простору: «*І саме те, ця довічна мовчанка, боліло надівсе*» [8, с. 100]. Автор свідомо «вводить у дію механізм мовчання, який розширює підтекст» [2, с. 195], асоціюючи ефект неправої втрати сакрального зв'язку з коханим. Мовчання як трансцендентна приреченість на «недосказаність» кохання (пор. з рядками «*несказане лишилось несказаним <...>*» Ліни Костенко («Очима ти сказав мені: люблю <...>»), екзальтованими радше не словом, а внутрішньо-комунікаційними ресурсами почуттєвості), що завдає жінці душевного болю, герметизує її любов у часо-просторових координатах самотності, прирікаючи на одвічне внутрішнє каяття.

Аксіологічна конотація концепту «кохання» набуває інтонування трагічної апокаліптичності, коли екзистенційні пута жіночої самотності розриває смерть самого суб'єкта кохання. У новелі «Шовкова рукавичка» (зб. «Бузковий цвіт») Марії Цуканової відтворення емоційної парадигматики жіночої самотності автор передоручає чоловічому образу – протагоністові лікареві Гудими.

Твір вибудовано письменником у формі оповіді-сповіді головного героя перед своїм товаришем як історію кохання Гудими та Юлії, чия самотність стає адекватним відгуком зовнішніх об'єктивних обставин і внутрішніх генетичних детермінантів. До зовнішніх об'єктивних чинників можна віднести насамперед сирітство: батька героїня довгий час не знала, мати від тяжкої недуги помирає на руках ще зовсім юної Юлії, а пізніше – байдужість коханого. Внутрішньоізоляційним параметром самотності стає міра трагізму, яку довелося пережити, а головне – конфлікт ідеалізованого образу дівчини, вихованої матір'ю в умовах стерильного гуманізму, збереження духовного гомеостазу, і реальної дійсності, що, зрештою, «вибиває» Юлію з деморалізованого контексту доби. Саме душевна чистота дівчини, яку письменник підкреслює художньою деталлю портрета – виразом очей, по-фольклорному вимальованих автором цілим синонімічним рядом колоритних епітетів «*великі, широкорозплющені, найвні і здивовані*» [11, с. 56], концентруючи увагу реципієнта не лише на їхній природній досконалості, але й на внутрішній красі, – стає ознакою, яка полонить серце головного героя.

Симптоматично, що початок стосунків і зародження кохання Юлії та Гудими припадає на

осінню пору – час згасання і завершення природного циклу року, що антиципаційно маркує концепт «кохання» символікою фатального кінця й повсякчасного передчуття краху. Подальше розгортання сюжету лише підтвердить зароджені в читача ще на початку твору тривожні очікування. Вітаїстична сила кохання, яка щойно опанувала героїню, не спроможна цілком заповнити втрати Юлії, тому займенник *«сама»* [11, с. 60] екземплізує смисловий контекст самотності дівчини, набуваючи кризової екзистенції завдяки сполученню із прислівником *«зовсім»* [11, с. 60]. Навіть попри любов і турботу Гудими, про що свідчить, наприклад, проникливий епізод замовлення чоловіком у кравця нового вбрання для Юлії, вступають у різкий дисонанс із концентрацією протагоніста на власних справах (*«Моє життя від того не змінилось. Я, як і раніш, заглиблювався в роботу»*) [11, с. 61]) і не дають можливості читачеві залишити думку про забутість героїні, її самотнє існування в егоцентричній орбіті головного героя. Тому унікальність відображення самотності героїні, яку реципієнт сприймає крізь призму чоловічого світовідчуття, полягає не стільки в категоріях філософсько-психологічного осмислення причин такого стану, через, скажімо, аутодіалог чи рефлексивні стани, скільки в побачених персонажем і вихоплених із плину буденних подій епізодів, позначених браком уваги й взаєморозуміння.

Головний герой повсякчас перебуває в динамічному русі, коловороті життєвих проблем, суєтності повсякдення. Така інтровертна щодо Юлії поведінка відтіняє почуття самотності героїні й інспірує череду напружених і конфліктних непорозумінь. І якщо для Юлії центром її світу є Гудима, значущість якого в її житті сакралізована масштабами дівочо-цнотливого зізнання в щирому коханні, то зосередженість на собі головного героя призводить до запізнілих парадоксальних самовикриттів: *«Я не знав її. В неї було своє життя, свої думки, бажання, якими я не цікавився»* [11, с. 72], що виявляє його дистанційованість і відсутність достатнього взаємозв'язку для подолання героїнею відчуття самотності. Зі слів протагоніста читач може зробити висновок про брак абсолютної духовної близькості між героями, незахищеність і якусь відособлену автономність Юлії в межах цих стосунків.

Однією з форм захисту героїні від самотності стає пошук давно втраченого і незнамого нею батька, а порушена міжособистісна комунікація між закоханими і, як наслідок, енергетичний дисбаланс стосунків викликає хворобливі

підозри протагоніста в Юліній зраді. Щирість почуттів героїні Гудима може зрозуміти лише із суб'єктивізованих життєвих і ціннісних координат, тому не спроможний з усією повнотою усвідомити інший, жіночий і поготів, світ безкорисливості та самовіддачі, що, натикаючись на стіну байдужості, поглиблює екзистенцію самотності. Діалектика стосунків в атмосфері недовіри призводить до неминучого розриву, ініціатором якого стає сам головний герой. Духовна глухота Гудими не дає шансу спільного співжиття і, зрештою, стає не лише спільною, але й особистою трагедією персонажа.

Будучи знехтуваною коханим, героїня в очах читача набуває ореола жертвовності, драматичної аскетичності. Вона набуває тих рис, про які писала Світлана Барабаш, зауважуючи, що *«шляхетна чуттєвість і моральність у любові вирізняє українську жінку на світових морально-етичних перехрестях»* [1, с. 326]. Головний герой сам розриває нитку, яка з'єднувала героїню із зовнішнім світом, залишаючи її у вакуумі самотнього існування. Втративши життєве оперття, свідомість героїні не бачить сенсу подальшого існування, знаходячи вихід замкнутої трансцендентності лише в небутті.

Безпідставно звинувачена в перелюбі, героїня невдовзі гине, залишивши Гудимі на згадку про себе подаровану ним же шовкову рукавичку як символ вічного докору за недовіру, незреалізовану любов. Її смерть стає каталізатором духовного прозріння персонажа, щоби той зміг побачити красу душі Юлії. Героїня Марії Цуканової майже із трафаретною точністю повторила трагічну долю Мавки з *«Лісової пісні»* Лесі Українки: зображена в неоромантичному ключі її фізична загибель також стає докором Лукашеві (симптоматично: Гудимова шовкова рукавичка образно синхронізується з Лукашевою вербовою сопілкою, набуваючи тотожного символічного значення *«оживлювача»* душі) і водночас відправною точкою духовного пробудження персонажа.

Цікаво, що трагічний егоїзм головного героя виявляє ефект бумеранга, прирікаючи його самого на симетричне самотнє існування: *«Переді мною немов розірвалася завіса, і я побачив увесь свій егоїзм, всю нікчемність своєї життєвої теорії, своєї самовпевненості»* [11, с. 76]. Гудима позбавляється полуди самостверджувальної правоти, починаючи розуміти почуттєву сферу Юлії в її *«дистильованому»* вигляді. Герой пройшов кордон невороття, коли змінити нічого не можна: він уповні усвідомив муки самотності Юлії в спільному житті з ним. Самопожертва героїні

інспірує діаметральні зміни аксіологічної картини світу персонажа, ціннісним імпульсом якого стає «невмируща ідея вічної, непереможної любові» [11, с. 76].

Висновки. Отже, екзистенційний статус жіночої самотності детермінується онтологічними вимірами комунікативного та почуттєвого вакууму, інспірованого дефіцитом любові.

В усіх випадках жіноча самотність ідентифікується як деструктивний інваріант втраченого кохання, позначений різної міри драматичністю й навіть трагічністю. Проте саме самотність дає можливість повною мірою усвідомити аксіологічну валідність, а то й п'єдестальність концепту «кохання» у системі ціннісних координат жінки-автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барабаш С. Творчість Ліни Костенко в ідейно-художньому контексті літературної доби : дис. ... докт. філол. наук: 10.01.01. Львів, 2004. 328 с.
2. Бублейник Л. Поетика мовчання: текстові структури роману Ю. Ілленка «Юрко Ілленко – Апостолові Петру». *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*. 2012. № 18. С. 194–199.
3. Грінченко Г. Українські оstarбайтери в системі примусової праці Третього райху: проблеми історичної пам'яті : автореф. дис. ... докт. іст. наук: 07.00.06. Київ, 2011. 44 с.
4. Левченко Л. Проблема самотності: ґендерний контекст : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.04. Київ, 2007. 23 с.
5. Онацький Є. Творчість Марії Цуканової. *Бузковий цвіт* / М. Цуканова. Буенос-Айрес : Вид-во Миколи Денисюка, 1951. С. 5–11.
6. Оструп Я. Те, що роз'єднує. Буенос-Айрес : Видавництво Юліана Середяка, 1969. 258 с.
7. Переломова О. Семантичне наповнення концептів «самотність» і «одиначество» в українському і російському художніх дискурсах. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: пам'яті академіка Леоніда Булаховського* : збірник наукових праць. 2010. Вип. 12. С. 335–340.
8. Струтинська М. Помилка доктора Варецького. Буенос-Айрес : Видавництво Юліана Середяка, 1963. 145 с.
9. Хамитов Н. Крылова С., Минева С. Этика и эстетика : словарь ключевых терминов. Киев : КНТ, 2009. 336с.
10. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія Філософії. Проблема людини та її меж : навчальний посібник. Київ : Наукова думка, 2000. 271 с.
11. Цуканова М. Бузковий цвіт. Буенос Айрес : Вид-во Миколи Денисюка, 1951. 129 с.
12. Юрченко М. Ценностные характеристики одиночества в контексте идей экзистенциализма XX века. *Гуманитарные и социальные науки*. 2007. № 6. С. 29–33. URL: https://hses-online.ru/2007/06/09_00_13/p29-33.pdf (дата обращения: 05.12. 1017).